

ima iš šiluminių elektrinių energiją ir pumpuoja vandenį iš apatinio baseino į viršutinį, o dieną viršutinio baseino vandenį per turbinas leidžia atgal į apatinį ir kartu gamina elektros energiją. Dėl to gaunamas dvigubas reguliavimo efektas.

1977 m. pradėta pirmosios Lietuvoje HAE statyba. Jos vieta parinkta netoli Kruonio gyvenvietės. Kauno marios bus apatinis baseinas, o vidutiniškai 109 m aukštyje bus įruoštas viršutinis 295 ha ploto ir 37,4 mln. m³ naudingo tūrio baseinas. HAE numatoma įrengti 8 hidroagregatus po 200 tūkst. kilovatų galingumo. Viršutinio baseino tūris leis elektrinei dirbti visu pajėgumu (1600 tūkst. kW) 5,3 valandos. Viršutinio baseino lygis svyruos 13,5 m, o Kauno marių — 0,65 m. Kruonio HAE statyba padės išspręsti ne tik energetikos, bet lygiagrečiai ir vandens tiekimo bei aplinkinių žemės naudmenų (daugiau kaip 3000 ha) drėkinimo klausimus.

II. ISTORIJA MARIŲ TERITORIJOJE

AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIAUS PAMINKLAI

R. Rimantiene

Seniausi žmonių gyvenimo pėdsakai dabartinių Kauno marių teritorijoje išliko iš akmens ir žalvario amžių. Nemuno pakrančių smėlynuose ir kopose buvusios stovyklos bei gyvenvietės daugiausia jau išpustytos ar paplautos, todėl pavyko surinkti tik ne-

gausias jų liekanas. Gera, kad vis dėlto tomis senienomis susidomėjo ne vienas tyrinėtojas, ir ne viena rūpestinga ranka atnešė į muziejų akmenis kirvukų, puodų šukių bei titnago dirbinių.

Vienas pirmųjų šias apylinkes 1908 m. tyrinėjo dailininkas ir muziejininkas T. Daugirdas. Kartu su lenkų etnografu ir archeologu L. Kšivickiu jis ap-lankė Laumėnų, Žiegždrių I, Dovainonių, Dabintos, Darsūniškio stovyklas¹. Nuo 1920 m. iki 1941 m. Žemųjų Petrašiūnų stovykloje sistemingai rinko medžiagą akademikas K. Jablonskis. Nuo 1927 m. jis pradėjo lankytis Laumėnuose, nuo 1929 m.— Rumšiškėse. 1937—1959 m. jo apkeliauta beveik visi čia nagrinėjami paminklai ir sukaupta gausus senienų rinkinys². Ruošiantis Kauno HE statybai, Laumėnų stovyklas žvalgė ir medžiagą rinko P. Kulikausko vadovaujama LTSR MA Istorijos instituto ekspedici-ja³. Vėliau R. Rimantienės vadovaujama ekspedi-cija kasinėjo kai kuriuos geriau išlikusius paminklus: 1956 m. buvo tyrinėta Pakalniškių, Laumėnų, Žiegž-drių I, Jakštonių paminklai, 1957 m.— Rudmenos gyvenvietė, 1958 m.—Lapainios paminklai⁴. Be to, 1953—1954 m., tyrinėjant Kapitoniškių ir 1962—1963 m. Rumšiškių senkapius, buvo surinkta kai ku-

¹ Dowgird T. Dzieńnik badań archeologicznych, 1881—1908, t. 2, s. 45—51 (Vilniaus V. Kapsuko u-to bibliotekos Rankraščių skyrius).

² Jablonskis K. Archeologinių žvalgymų dienoraščiai 1939—1959. T. 1—4 (LTSR MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius).

³ Kulikauskas P. Žvalgomoji archeologinė ekspedicija 1953 m. (LTSR MA Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus rankraštynas, Nr. 29).

⁴ Rimantienė R. Laumėnai, Kauno raj. ir kitos pane-munių stovyklos, 1956 (LTSR MA Istorijos instituto Archeologi-jos sektoriaus rankraštynas, Nr. 55); Rudmenos stovyklos tyri-nėjimai 1957 (Kauno valst. istorijos muziejaus rankraštynas, Nr. 446); Lapainios stovyklų tyrinėjimai, 1958 (ten pat, Nr. 447).

rių akmenis ir žalvario amžiaus senienų. Teko naudotis ir nemažu Laumėnų gyvenviečių radinių rinkiniu, kuris yra Kauno istorijos muziejuje. Medžiaga nevienodos vertės, išsamiau ar prasčiau metrikauta; vis dėlto didžiąją jos dalį pavyko sutapatinti su mūsų išskirtaisiais paminklais.

Užlietose Nemuno pakrantėse ir artimiausiose marių apylinkėse nuo Žemųjų Petrašiūnų iki Darsūniškio žinoma apie 30 akmenis bei žalvario amžiaus paminklų, neskaitant atskirų radinių, t. y. daugiausia akmenis kirvukų. Paminklų rasta 16 vietovių (1 pav.).

1⁵. **Žemųjų Petrašiūnų** gyvenvietės liekanos buvo išsisklaidžiusios didžiuliam smėlyne ant viršutinės Nemuno terasos, čia pat į vakarus nuo dabartinių kapinių. Kiek toliau, į pietus, nedidelėje lomelėje toje pat aukštumoje buvo **Varnių** gyvenvietė.

2. **Pažaislio** gyvenvietės liekanos buvo ant aukšto Nemuno kranto, ties buv. kurčnebylių mokykla.

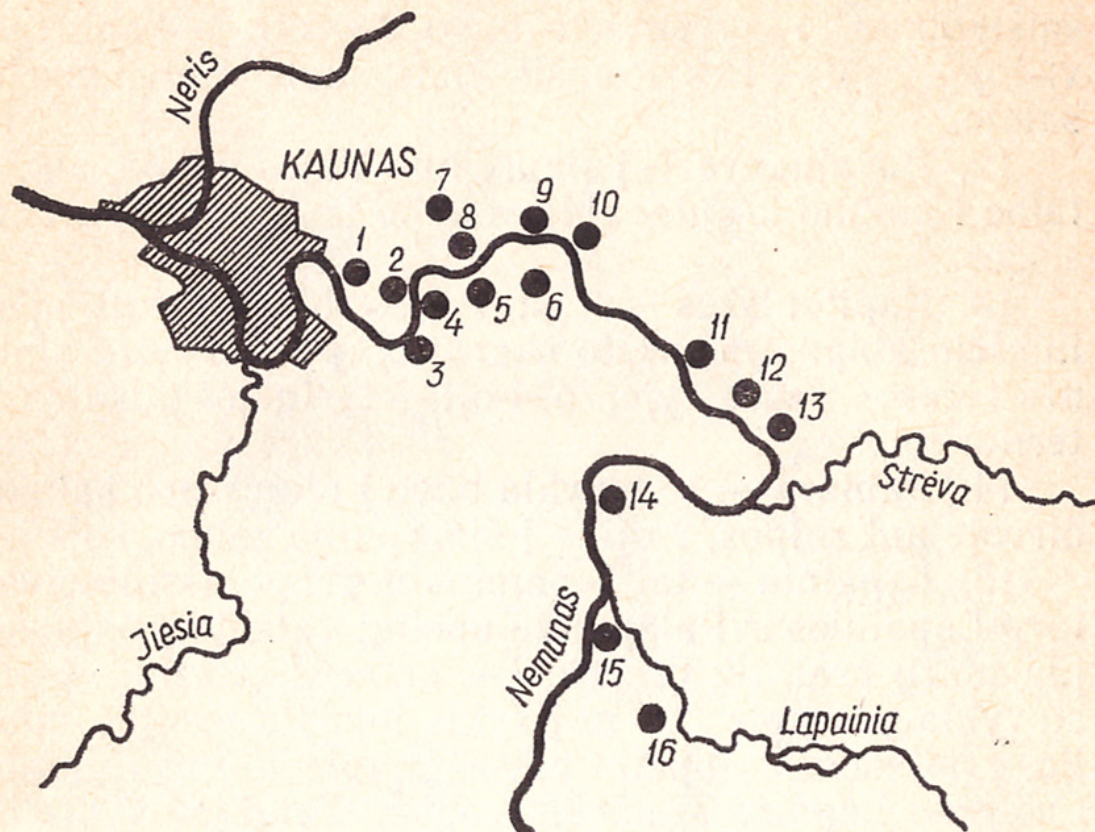
3. **Pakalniškiuose**, penkiose Nemuno slėnio vietose, rastos gyvenviečių liekanos. 1 ir 2 gyvenvietės buvo ties rytine Pakalniškių kaimo sodyba, 3 — į rytus nuo buv. senkapio, 4 — netoli kryžkelės prie Laumėnų 1 gyvenvietės, o 5 — viršutinės Nemuno terasos papėdėje.

4. **Laumėnai** — buvę didžiuliai smėlynai Nemuno vingyje. Per juos tekėjo Žaislos upelis, į pietus nuo jų buvo didelis užakęs liūnas. Visą vakarinę smiltyno dalį dengė kopos. Šiame plote išskirta 14 stovyklų ir gyvenviečių. 1—4 stovyklos buvo liūno pietiniame pakraštyje, žemai, ant pirmos viršsalpinės terasos. Kitos stovyklos bei gyvenvietės buvo kopų viršūnėse į vakarus ir į šiaurę nuo liūno, išskyrus 9-ąją, kuri buvo lomelėje.

---

⁵ Šiais skaičiais paminklai pažymėti žemėlapyje (1 pav.).

5. Žiegždriai I — aukšto kairiojo Nemuno šlaito viršūnėje išsiskyrė trijų gyvenviečių liekanos į rytus nuo Laumėnų 14 gyvenvietės.

1 pav. Akmens ir žalvario amžių stovyklos ir gyvenvietės:
 1 — Žemieji Petrašiūnai ir Varniai; 2 — Pažaislis; 3 — Pakalniškiai; 4 — Laumėnai; 5 — Žiegždriai I; 6 — Mozūrai; 7 — Vieškūnai; 8 — Žiegždriai II; 9 — Rudmena; 10 — Jakštonys; 11 — Rumšiškės; 12 — Dovainonys; 13 — Kapitoniškės; 14 — Dabinta; 15 — Lapainia; 16 — Darsūniškis

6. Mozūrai — to paties šlaito viršūnėje toliau į rytus.

7. Vieškūnai — gyvenvietė buvo dirvonėlyje, viršutinės Nemuno terasos papėdėje.

8. Žiegždriai II — smiltynėlis dešiniajame Nemuno krante, tarp buv. mokyklos ir kaimo kapelių.

9. Rudmena — į vakarus nuo Rudmenos upelio smėlio kalvelė prie plento.

10. **Jakštonys** — tarp buv. kaimo kapelių ir Rudmenos upelio, prie plento žema kalvelė. Viršutinėje kalvelės dalyje lizdas A, apatinėje lizdas B.

11. **Rumšiškės** — plačiuose Nemuno pakrantės smėlynuose. 1 gyvenvietė buvo degintinio kapinyno vietoje. 2-oji — ties Rumšiškėmis, dabartinių marių saloje.

12. **Dovainonys** — į šiaurę nuo Vajos upelio, aukštame Nemuno krante, abipus kelio iš Kruonio į Rumšiškės.

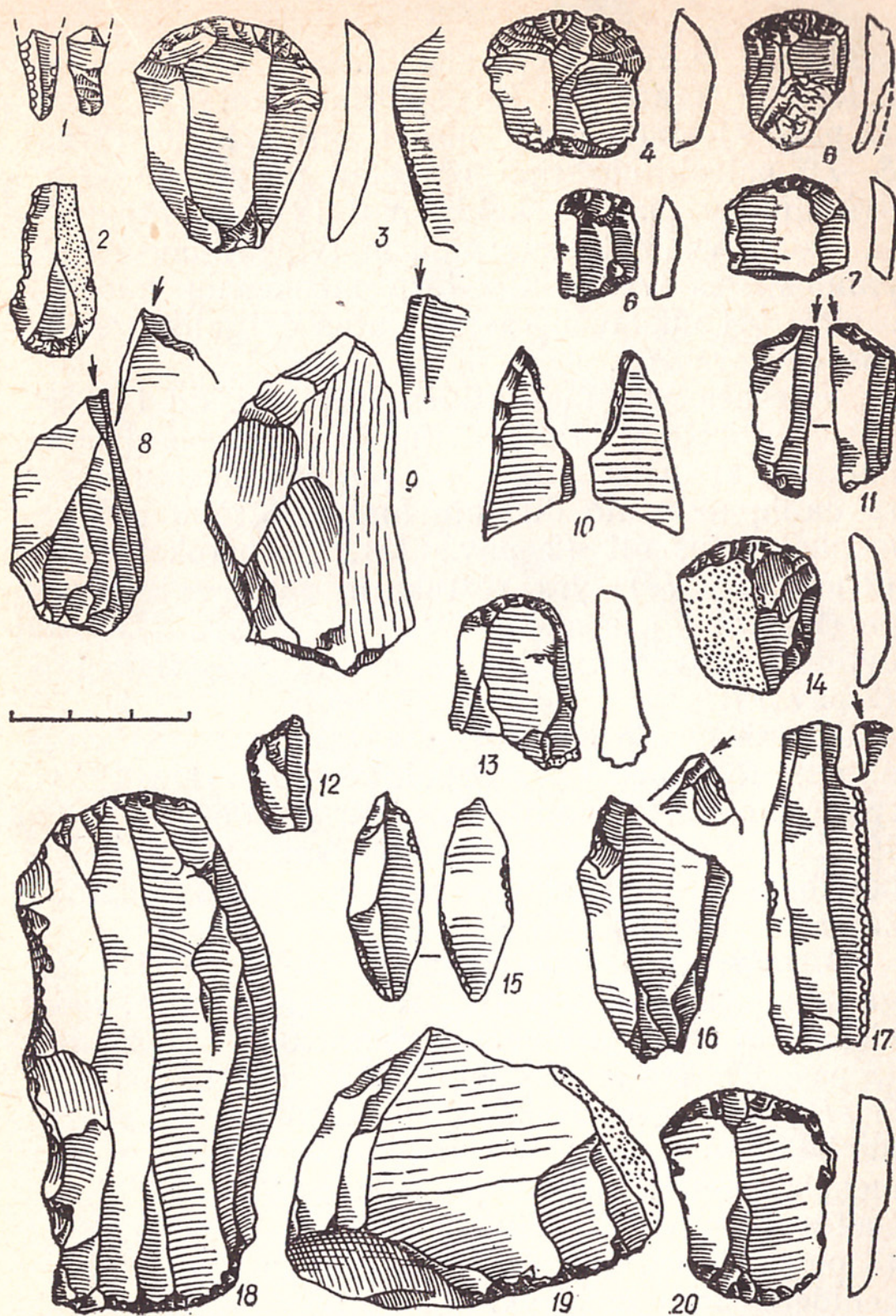
13. **Kapitoniškės** — 3 stovyklos buvo netoli upeliūkščio abipus neaukšto skardžio, pirmos viršsalpinės terasos pakraštyje, o 4-oji — tyrinėto pilkapyno teritorijoje.

14. **Dabinta** — 1 stovykla buvo į pietus nuo kaimo, dirvoje ant salpos, 2-oji — į šiaurę nuo kaimo, kopoje.

15. **Lapainia** — tai 7 paminklų grupė, išsidėsčiusi tarp Lapainios ir Palapainio upelių; dalis jų priklauso jau mūsų erai, tik 5, 6 ir 7 — akmens amžiui. 5-oji stovykla yra apie 250 m į rytus nuo Palapainio upelio, prie senosios upelio vagos ir apie 100 m į pietus nuo buv. Lapainios upelio vagos. Taigi stovykla iš trijų pusių buvo apsupta upelių. 6 stovykla buvo į pietus nuo minėtosios, kitapus kelio, o 7-oji aukštame dešiniajame Lapainios upelio krante, žemiau buv. vandens malūno.

16. **Darsūniškis** — tai 2 gyvenvietės dirvoje, esančioje viršutinių Nemuno terasų papėdėje: 1-oji — apie 1 km į šiaurę nuo buv. žydų kapų, o 2-oji — prie pat kapų.

Seniausi paminklai išliko iš ankstyvojo mezolito laikotarpio (VIII tūkst. pr. m. e.). Tai Jakštonių A stovykla. Kultūrinio sluoksnio niekur neišlikę, o radiniai slūgso baltame smėlyje, maždaug metro gylyje. Mezolito radiniai beveik ištiesai padengti storos žydros arba baltos patinos. Dirbinių forma būdinga

2 pav. Mezolito stovyklų radiniai:

1—10, 18 — Jakštonys A; 11—17, 19 — Kapitoniškės; 20 — Lapainia 7

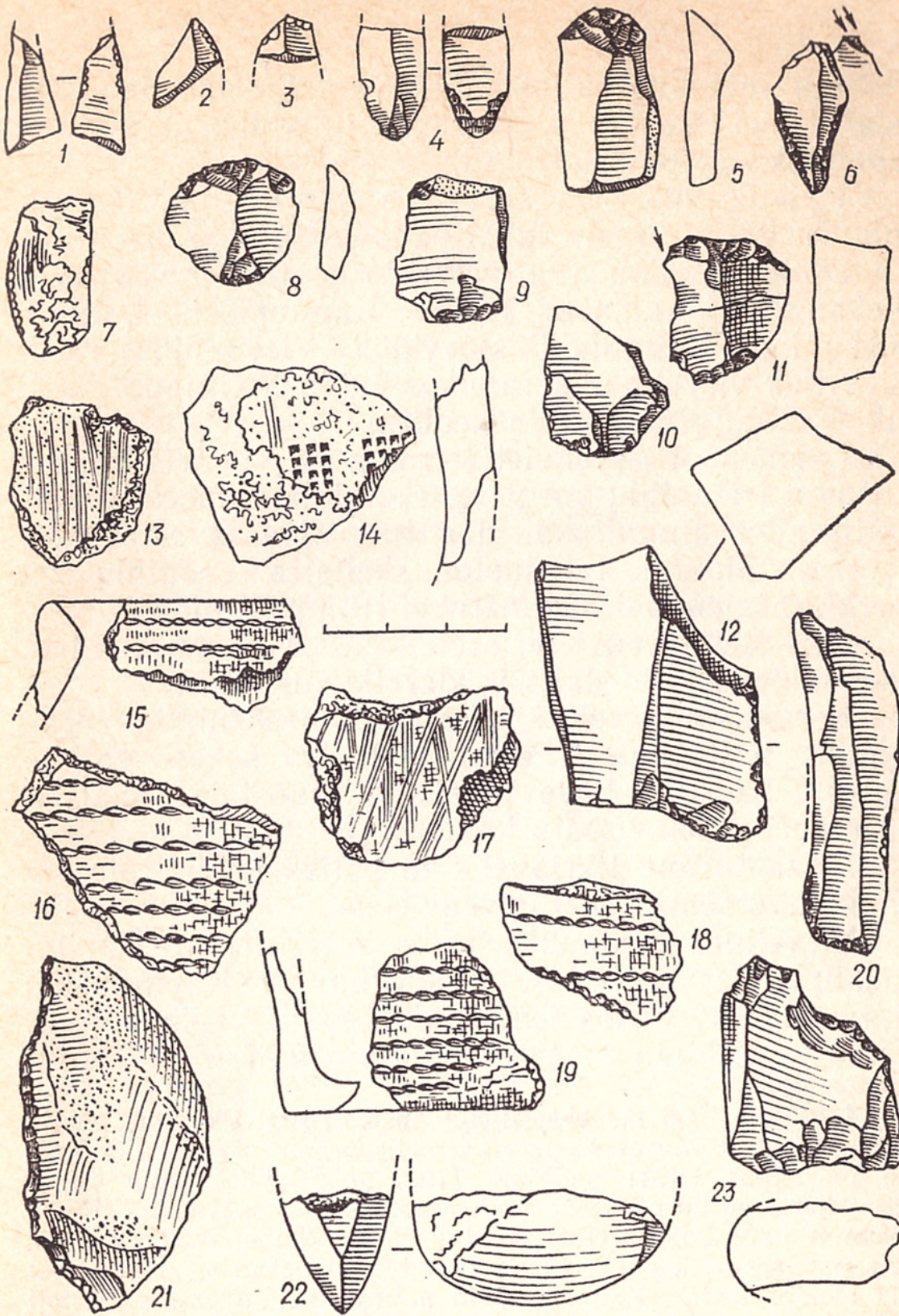
svidrinės kultūros epipaleolitiniam (mezolito pradžios) laikotarpiui. Tai svidrinio antgalio įtvara (2 pav., 1), taisyklingi plokšti gremžtukai (2 pav., 3—7), paleolitinio tipo rėžtukai (2 pav., 8—10) ir dvigaliai prizminiai skaldytiniai (2 pav., 18).

Tam pačiam laikotarpiui, matyt, priklausė ir Lapainios 7 stovykla. Čia tarp menkesnių nuoskalų, skelčių bei nuolaužų rastas platus dvigalis gremžtukas (2 pav., 20).

Vėlesnės yra mezolitinės Kapitoniškių 1—3 stovyklos. Dirbiniai iš pilko titnago, kai kurie padengti balkšvos ar melsvos nestoros patinos. Tačiau jau nėra dailių paleolito dirbinių formų. Strėlių antgaliai menkai retušuoti (2 pav., 15), gremžtukai trumpi (2 pav., 13, 14), yra rėžtukų ir gana ankstyvų tipų (2 pav., 16), ir aiškiai vėlyvų (2 pav., 17), skaldytiniai dažniausiai netaisyklingi, vienagaliai (2 pav., 19).

Iš ankstyvojo neolito rasta taip pat mažai paminklų. Ryškiausia yra Lapainios 5 stovykla, 1958 m. tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad yra išlikęs pilkas 10—20 cm storio kultūrinis sluoksnis. Jo apatiniame horizonte buvo ankstyvojo neolito, o viršutiniame — žalvario amžiaus radinių.

Ankstyvojo neolito radinių nedaug. Strėlių antgaliai neryškiai ir smulkiai retušuoti (3 pav., 1—3); vienas jų dar primena episvidrinius antgaliukus (3 pav., 4). Yra ir panašių į mezolito rėžtukų (3 pav., 6, 11). Vieni gremžtukai su labai nuolaidžiais ašmenimis (3 pav., 5, 8), kiti priešingai — su labai statmenais. Skelčių maža ir tos pačios tik neryškiai retušuotos (3 pav., 7), daugiau yra retušuotų nuoskalų (3 pav., 9, 10). Būdingas skaldytinio tipas — laibas, nedidelis arba netaisyklingas plačių skelčių skaldytinis (3 pav., 12). Gludinto titnago gabaliukas liudija, kad tikriausiai buvo vartotas ir titnago kirvelis.

3 pav. Neolito paminklų radiniai:
 1–14 – Lapainia 5; 15–23 – Kapitoniškės

Keramikos gabaliukai labai smulkučiai, daugiausia lygaus paviršiaus, tik vienas jų papuoštas šukiniu spauduku (3 pav., 14).

Į pietus nuo šios stovyklos yra antroji (Lapai-
nia 6), kurioje rasta labai panašių titnago dirbinių.

Daug daugiau yra **vėlyvojo neolito** gyvenviečių liekanų. Tai Laumėnų 1, 3, 9, Kapitoniškių 4, Rumšiškų 1 ir Jakštonių B stovyklos. Visose jose rasta šiek tiek virvelinės keramikos šukių ir titnago dirbinių, būdingų vėlyvajam neolitui.

Laumėnų 1 gyvenvietėje rasta abipus neištisai retušuotų trikampių antgalių, skersinių trapecinių antgalių. Du antgaliukai dar turi siauras retušuotas įtvaras. Siauros retušuotos skeltelės — raginių žeberklų ašmenėliai. Gremžtukai trumpi ir plokšti.

Ties šia gyvenvieta, arčiau Nemuno, buvo rasta akmeninio kaplio dalis ir kirvelio nuolauža.

Keramika virvelinė, nežymiai brūkšniuoto arba lygaus paviršiaus. Pagal rastąsias šukes galima spręsti, kad yra buvę puodelių išpūstais šonais ir trumpučiu kiek atloštu kakleliu⁶.

Maža turime tikriausiai to paties laikotarpio radinių Laumėnų 3 ir 9 gyvenvietėse.

Virvelinės keramikos rasta ir tyrinėjant Kapitoniškių pilkapyną — toje vietoje buvusi Kapitoniškių 4 gyvenvietė, kurios žemės naudotos pilkapiams pilti. Titnago dirbinių maža — daugiausia yra didokų ir

---

⁶ 1954 ir 1956 m. ekspedicijų metu rasta tik brūkšniuotų puodų šukių. Keturios šukės su virvelių ornamentais yra iš Kau-
no muziejaus (KM) palikimo (1932 m. rinkinio). Apie vieną, rastą kartu su 20 nežymiai brūkšniuotų šukių, pažymėta: „Rasta viename lizde kopų pietinėje dalyje pagal Nemuną“. Trys kitos, taip pat rastos kartu su nežymiai brūkšniuotomis, pažymėtos: „Iš atskiro lizdo“. Kadangi iš to paties rinkinio yra ir pirmoji šukė, kuri, be abejo, priklausė Laumėnų 1 gyvenvietai, tai šios tikriausiai priklausė trečiajai arba kokiai nors jau sunykusiai šios grupės gyvenvietai.

plačių skelčių (3 pav., 20). Kai kurių iš jų retušuoti pakraščiai, be to, rasta grandukų, retušuotų nuoskalų (3 pav., 21), ovalinio pjūvio gludinto titnago kirvelio dalis (vėliau perdirbta į granduką) (3 pav., 23), akmeninio (laivinio) kirvelio lenktų ašmenų dalis (3 pav., 22) ir šiek tiek virvelinės keramikos šukių (3 pav., 15—19), iš kurių matyti, kad yra buvę išpūstų puodelių trumpu atloštu kakleliu ir labai mažai profiliuotų taurelių.

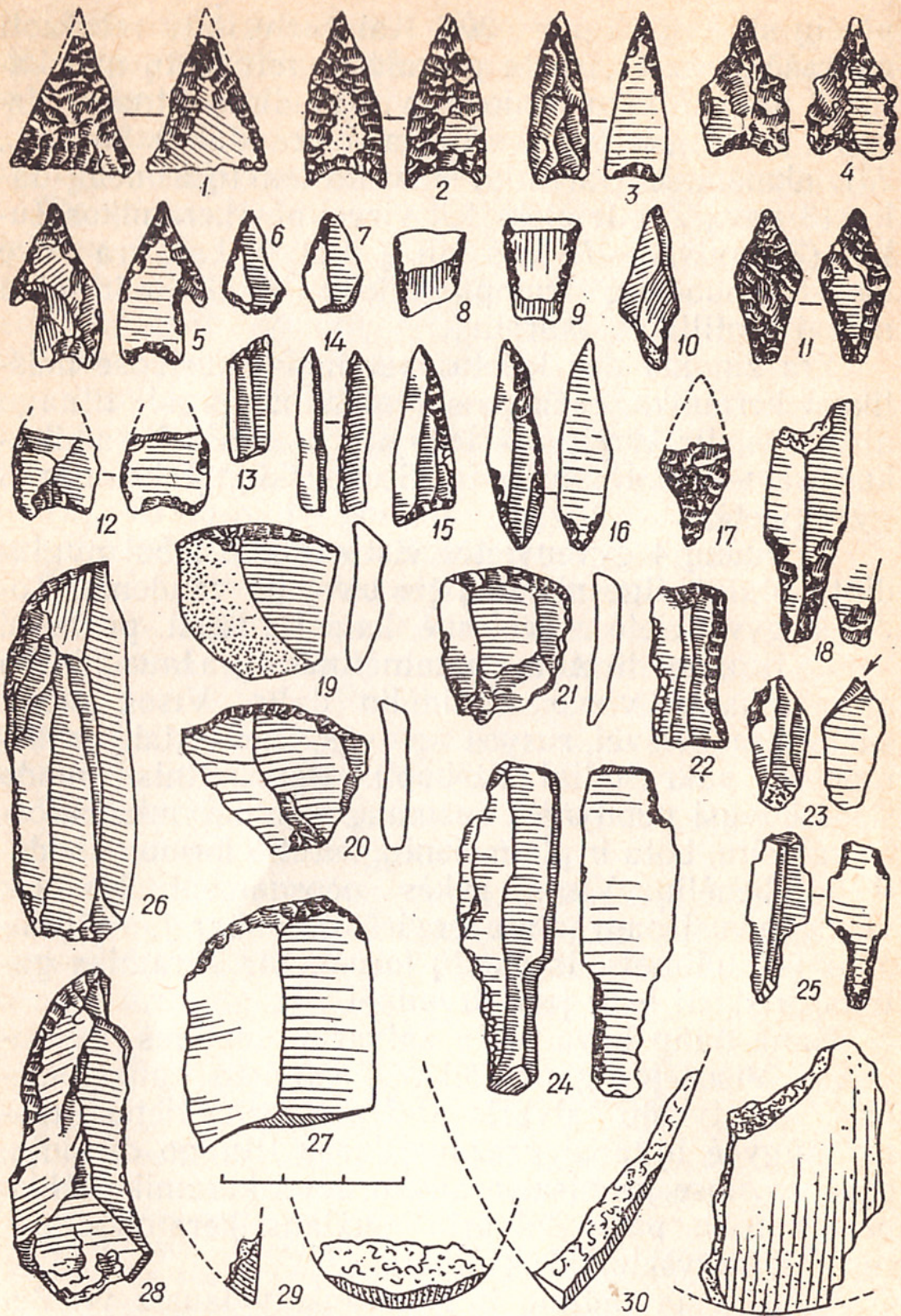
Yra žinoma dar keletas paminklų, kuriuose neišlikusi keramika, tačiau, sprendžiant pagal titnago dirbinius, jie turėję priklausyti virvelinės keramikos kultūrai — tai Dovainonių, Rumšiškių, Jakštonių B gyvenvietės.

Laumėnų 4 gyvenvietės visi radiniai labai nugludinti. Matyt, ilgesnį laiką jie buvę po vandeniu. Todėl ši gyvenvietė ne vėlesnė, kaip III tūkst. pr. m. e.

Iš titnago dirbinių paminėtinas gražaus darbo gremžtukas ir vieno dirbinėlio dalis. Visos puodų šukės yra gelsvai rusvos spalvos, neryškiai brūkšniuotos, pakraščeliai karbuoti. Pagrindinis puodo tipas buvusi puodynėlė susmaugtu ir nežymiai atloštu kakleliu, būta ir plonasienių, rutulio formos puodelių, dubenėlių. Visos šukės neornamentuotos, tik viena buvusi pagražinta paviršiuje dabar jau išdilisiais įspaudimais. Iš puodų formos šią keramiką galima priskirti bent jau virvelinei.

Gana daug buvo rasta žalvario amžiaus gyvenviečių. Visos jos gana toli nuo vandens, aukštumėlėse. Ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietėse rasta daugybė ir labai gražaus darbo titnago dirbinių, o vėlyvosiose jie visai pranyko, nors keramika išliko beveik tokia pati. Žalvario amžiaus keramika storasienė, neryškiai brūkšniuota.

Gausiausia radinių ir bene ankstyviausia yra Žemųjų Petrašiūnų gyvenvietė.

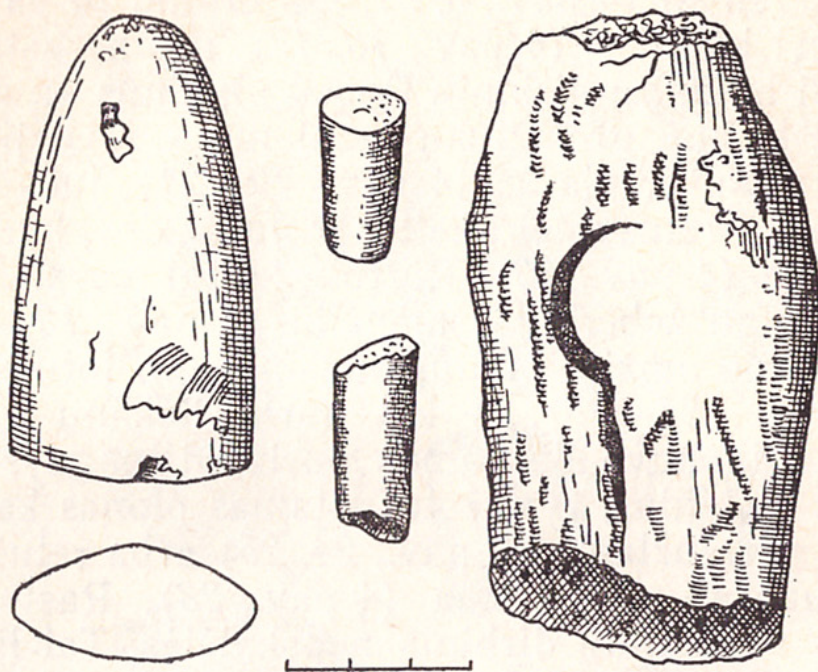

4 pav. Žalvario amžiaus titnago dirbiniai (Žemieji Petrašiūnai)

Titnago dirbiniai be patinos, ploni ir smulkūs, dailūs. Pagrindiniai strėlių antgaliai trikampiai — širdiniai (4 pav., 1—5, 12) ir lapeliniai visu retušuotu paviršiumi (4 pav., 11, 17). Galbūt šio laikotarpio yra ir kiti senesnių (mezolito) tipų antgaliai, pavyzdžiui, skersiniai (4 pav., 8, 9), lancetiniai (4 pav., 15, 16) ar net kotiniai (4 pav., 10, 18), nes nerasta kitų mezolitui būdingų dirbinių tipų. Palyginus su strėlių antgalių kiekiu, gremžtukų labai maža. Visi jie vienodi — trumpi ir platūs (4 pav., 19—21), juos atstoja paprastai retušuotos skeltės ir nuoskalos, kurių čia labai daug (4 pav., 22). Rėžtukų visai nėra. Rasta netaisyklingų žeberklų ašmenėlių (4 pav., 13, 14) ir ylių. Žalvario amžiui būdingi pusmenulio formos peiliai (4 pav., 26—28). Iš kai kurių liekanų galima spręsti, kaip buvo dalijamos pusiau titnago skeltės ruošiant dirbinius, t. y. retušuojamas plonas kaklelis ir skeltė perlaužiama (4 pav., 24, 25) arba retušuojama įgauba ir nuskeliamą (4 pav., 23). Rastos dvi gludintų akmeninių dirbinių nuoskalėlės. Tai iš uraltinio porfirito pagaminto kirvio (greičiausiai trumpo kirvelio apvalia pentimi?) (4 pav., 30) ir iš diabazo pagaminto kaplio (gyvatgalvio?) (4 pav., 29) ašmenų gabaliukai. Be to, iš Žemųjų Petrašiūnų (tikslī vieta nenurodyta) žinomas vienas titnago kirvelis, akmens kirvelis apvalia pentimi ir baltiškas laivinis kirvelis bei kelios kirvelių nuolaužos. Gyvenvietėje rasta daug stambių puodų šukių, kurių molyje yra grūsto granito priemaišų: jų paviršius juosvas arba gelsvas, sienelės storos, neryškiai brūkšniuotos. Pagal šukes galima spręsti, kad puodai buvę dviejų panašių formų: piltuvėlio — beveik stačiomis sienelėmis ir siauru susmaugtu dugniuku — ir statinėlių — išpūstomis sienelėmis ir atloštomis briaunomis. Puodai buvę lipdomi iš 6—7 cm pločio juostų, vos teužėinančių viena ant kitos.

Tokios pat keramikos ir menkų titnago dirbinių rasta netoli esančioje Varnių gyvenvietėje.

Suardytų žalvario amžiaus gyvenviečių buvo ir Darsūniškyje. Titnago ir puodų žukių rasta seno dirvožemio sluoksnyje. Radiniai galėjo priklausyti

5 pav. Darsūniškio gyvenvietės radiniai

vienam laikotarpiui, nors kai kurie dirbinių tipai, kaip ir Žemuočiuose Petrašiūnuose, turi senesnių epochų požymių. Strėlių antgaliai labai panašūs į episvidrinius, tačiau skiriasi labai plokščiu paviršiniu arba vos matomu retušu. Gremžtukai pailgi, tačiau labai susiaurintais ir plokščiais ašmenimis, rėžtukas tik vienas skeltės viršūnėje. Rasta retušuotų skelčių bei nuoskalų ir keletas fragmentų gludintų titnago kirvelių — matyt, šie buvę ovalinio pjūvio. Toks ovalinio pjūvio kirvelis, priklausantis tai pačiai gyvenvietei, bus ir atskirai patekęs (5 pav., 1). Joje rasta taip pat ir uralitinio porfiritu bei diabazu kirvelių išgrąžų (5 pav., 2, 3). Sunku pasakyti, ar tam

pačiam kompleksui priklausė pelkėje rastas raginis 10,2 cm ilgio kirvelis⁷ (5 pav., 4).

Gyvenvietėje rasta gana daug puodų šukių, labai panašių į Žemųjų Petrašiūnų keramikos. Daugelis šukių labai storos — iki 1,2–1,5 cm. Puodai buvę dideli, neryškiai profiliuotu kakleliu.

Tokios pat keramikos ir menkų titnago dirbinių rasta Pakalniškių 1, 2, 4 stovyklose.

Žalvario amžiaus antroje pusėje gražieji titnago dirbiniai išnyksta, tačiau keramikoje, be neryškaus brūkšniavimo, aptinkama įvairesnė ornamentika. Pats stambiausias šio laikotarpio paminklas yra Laumėnai 6. Dviejose vietose rasta daugybė smulkių puodų šukių, šiek tiek titnago dirbinių bei skaldos, akmeninio kirvelio nuoskala ir degintų žmonių smulkių kauliukų. Kultūrinis sluoksnis neišlikęs. Čia turėję būti sunykę degintiniai žalvario amžiaus kapai, tad vargu, ar kartu rasti titnago dirbiniai (gremžtukas, rėžtukas, skaldytinis, skeltės) jiems priklausė. Tikriausiai čia būta senesnės gyvenvietės.

Iš rastų šukių būtų galima sudėlioti keliasdešimt ir gana įvairių puodų. Pagal paviršiaus apdailą galima juos suskirstyti į keturias grupes.

Pirmąją grupę sudaro gnaibyto paviršiaus puodai. Paviršius juosvas, molyje daug grūsto granito. Iš vieno aptrupėjusio kraštelio ir iš kitų šukių išlinkimo matyti, kad turėję būti didoki, tik neryškiai profiliuoti puodai.

Antrąją grupę sudaro brūkšniuoto paviršiaus puodai. Pagrindinė jų forma — didelė statinėlinė puodynė, dažniausiai gerokai susmaugtu kakliuku ir atloštu pakraščiu, nors kartais kaklelis būna beveik statmenas. Galbūt kai kurie jų buvo dubenėliai.

---

⁷ Kauno valst. istorijos muziejaus inventoriaus knygoje Nr. 87 pažymėta, kad jis rastas A. Žukausko sklype.

Trečiąją grupę sudaro lygaus paviršiaus puodai. Jų esama storomis ir plonomis sienelėmis, molyje gausu grūsto granito priemaišų. Daugumas jų, matyt, buvę puodynėlės formos kiek susmaugtu kakleliu ir vos atloštomis briaunomis. Būta ir mažų beveik rutulio formos puodelių — vieno tokio puodelio pakraštėlis papuoštas karbukais — bei dubenėlių.

Ketvirtąją grupę sudaro plokščių linijų grupėmis papuošta keramika. Šios linijos kartais sudaro trikampių, o kartais puslankių ornamentus. Puodai turėję būti kiek profiliuoti, nors jų forma iš tų mažų fragmentų neaiški.

Panašios keramikos rasta ir Lapainios 5 stovykloje, viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte. Keramikos dirbiniuose daug grūsto granito priemaišų. Paviršius dažnai brūkšniuotas (kartais tik apatinė puodo dalis), kartais papuoštas lygiagrečiais ruoželiais, kitur ruoželiai sudaro laužtinių linijų ornamentus. Puodai turėję būti trumpu stačiu kakliuku ir profiliuotomis sienelėmis, kartais kaklelis kiek atloštas. Atrodo, būta ir dubenėlių.

Dar vėlesnės gyvenvietės, siekiančios jau ir **ankstyvojo geležies amžiaus** pradžią, aptiktos aukštuose krantuose ir kopų viršūnėse. Jose randama titnago dirbinių — labai menkų, neaiškių formų, keramika neryškiai brūkšniuota, o vėliau ir kruopėta (ankstyvoji gruoblėta).

Laumėnų 5 gyvenvietėje, kuri buvo neseniai išpustytos kopos viršūnėje, atkastas 5 cm storio rudos spalvos sluoksnelis, kuriame ir buvo aptikta radinių. Matyt, tai sunykusio pastato (?) liekanos, nes į pakraščius šis sluoksnis plonėja ir staigiai išnyksta. Rasta ir šiek tiek menkai apdirbto titnago.

Puodų paviršius neryškiai brūkšniuotas, kruopėtas arba lygus. Jų molyje daug grūsto granito priemaišų. Puodų sienelės plonos (apie 0,8 cm). Tyrinėtame plo-

te būta 12 kiek skirtingų puodų, kurių kiekvieno išlikę daug smulkių šukelių. Pagrindinis puodo tipas — labai plati anga, trumpas kakliukas ir labai mažas dugniukas. Briaunos kartais pastorintos ir apvalios, bet dažniausiai kiek įstrižai nusklembtos.

Iš senųjų Kauno muziejaus (KM) rinkinių (1932 m.) turime dviejų labai į šiuos puodus panašių puodų šukių⁸. Tarp kitų surinktų šukių⁹ taip pat yra šio tipo keramikos. Kadangi Laumėnų 5 gyvenvietė yra vienintelė, kurioje rasta kruopėtų šukių, tai galima būtų manyti, kad ir kitos KM palikimo kruopėtos šukės būsiančios iš šios arba kokios kitos, mums nežinomos, to laikotarpio gyvenvietės. Kruopėtosios keramikos turime apie porą šimtų šukių. Iš kai kurių fragmentų matyti puodo forma — po trumpu, kiek atloštu kakleliu iškili peteliai staigiai užlūžta.

Ir radiniais, ir jų radimo aplinkybėmis labai panaši į minėtąją buvo Pakalniškių 3 gyvenvietė. Rasta 5 puodų šukių. Puodai taip pat buvę plačiaangiai, šiek tiek užkirstais peteliais ir mažu dugniuku, jų paviršius brūkšniuotas, o kai kurių kakleliai kruopėti.

Dar šiek tiek vėlesnės atviros gyvenvietės su gruoblėta keramika buvo Laumėnai 2, 7, 8, 10—13. Iš rastų šukių gana sunku rekonstruoti puodus. Matyt, būta kiek profiliuotų puodų išpūstais peteliais ir mažais dugniukais, puodynėlių susmaugtu kakliuku ir plonomis atloštomis briaunomis, be to, piltuvėlio formos puodų statmena viršutine dalimi ir mažais dugniukais.

Gruoblėtos keramikos rasta ir 1957 m. tyrinėtoje Rudmenos atviroje gyvenvietėje, Nemuno slėnio aukštos kalvos viršūnėje. Kalvelė buvo labai apardyta kasant smėlį, tačiau dviejuose plotuose 1—2 m gy-

⁸ Pažymėta: „Rastos vienoje vietelėje“.

⁹ Pažymėta: „Didžiojo liūno vakarinėje dalyje“. Tai galėtų būti tik 5-oji gyvenvietė, nes 6-oje tokių puodų nerasta.

lyje rastas 10—20 cm storio tamsiai pilkas iškastinio dirvožemio sluoksnis. Jame buvo retušuotų ir nere-tušuotų titnago nuoskalų ir brūkšniuotų bei gruob-lėtų puodų šukių (manoma, jog tai turėjusios būti puodynėlės).

Kiti šio laikotarpio paminklai: Pažaislio, Laumė-nų 14, Žiegždrių II A ir B, Mozūrų 1—3, Vieškūnų, Pakalniškių 5, Žiegždrių I gyvenvietės. Be gruoblė-tosios keramikos, gyvenvietėse aptikta ir titnago kir-velių nuolaužų, pavyzdžiui, Mozūrų 3 ar Pakalniškių 5 gyvenvietėje.

Šioje neilgoje Nemuno slėnio atkarpoje rastos stovyklos ir gyvenvietės su titnago bei keramikos dirbiniais duoda pagrindo pasekti visus kultūrinės raidos etapus nuo mezolito iki ankstyvojo geležies amžiaus pradžios. Deja, tik labai mažai žinoma apie ankstyvojo neolito keramiką, tačiau galima tvirtinti, kad ji pasirodė čia gyvenusių žmonių mezolito sto-vyklose. Naujai, virvelinei, keramikai būdinga naujo tipo ornamentika ir formos. Tačiau ši kultūra (ypač titnago dirbiniai) dar daug ką paveldėjo iš senosios.

DIDŽIOJO TĖVYNĖS KARO KOVŲ EPIZODAI

L. Vaicekauskas, J. Laurinavičius

Palei Nemuno lanką nuo Birštono ligi Kauno, ten, kur dabar tyvuliuoja Kauno marios, ypač atmintinos aršios 1941—1945 m. kovos.

Apie tai rašyta daugelyje knygų. Autoriai šiame straipsnyje, be žinomų darbų¹, remiasi kai kuriais

---

¹ Suchorukovas G. Vilniaus ir Kauno išvadavimas iš vokiškųjų fašistinių okupantų.— V.: Mintis, 1964.